

ქართველურ-აფხაზური ლინგვოკულტურული  
ურთიერთობის ისტორიიდან –  
V. სამოსელთან დაკავშირებული ლექსიკა

ქართველურ-აფხაზური ლინგვოკულტურულ ურთიერთობებს ხანგრძლივი და მრავალწახნაგოვანი ისტორია აქვს, რომელსაც მასშტაბური და მაღალკვალიფიციური კვლევა სჭირდება.

ენობრივმა მასალამ შემოგვინახა ის რეალობა, რომელიც ისტორიის ფურცლებზე გაბუნდოვანდა. ლინგვისტიკაში მიღებული ბგერათშესატყვისობის და ფონოტაქტიკის წესები საშუალებას იძლევა დადგინდეს საერთოკავკასიური ძირები, ურთიერთნასესხები ლექსიკა, სესხების მიმართულება, სესხებისას მიმდინარე ფონეტიკური პროცესები, უცხოენოვანი გარემოდან შეთვისებისას კი, იმავე პრინციპზე დაყრდნობით, სესხების შუალედური რგოლის დადგენა.

განვიხილავთ სამოსელთან დაკავშირებულ საერთო ლექსემათა ნაწილს. ზოგადად კი შევნიშნავთ, რომ ამ დარგში მოძიებული სიტყვები 9 ათეულზე ითვლის. მასალის სისტემატიზაციისთვის ვისარგებლეთ ე. შენგელიას მიერ შემოთავაზებული სქემით (შენგელია 2006: 320-340).

**სამოსლის სახეობის აღმნიშვნელი ლექსიკა**

სამოსლის სახეობის აღმნიშვნელი რამდენიმე სიტყვა შედარებით ახალი შემოსულია ქართულსა და აფხაზურში, სავარაუდოდ, რუსული ენის გავლენით, ამიტომ ამ შემთხვევაში სესხების შუალედურ რგოლზე საუბარი მიზანშეწონილად არ მიგვაჩნია.

ეს სიტყვებია: ქართ. **კიტელი** [გერმ. kittel რუს. ენის მეშვეობით] სამხედრო ფორმის ქურთუკი“ (ქეგლ IV: 1232), აფხ. **ა-კიტელ** „კიტელი“ (შაყრილი 1986: 308); ქართ. **პალტო** „[ფრ. paletot] ზევიდან ჩასაცმელი გრძელი, სახელოებიანი სამოსელი“ (ქეგლ VI: 111), აფხ. **ა-პალტა** „პალტო“ (რალ 1964: 406); ქართ. **ჟაკეტი** „[ფრ. jaquette რუს. ენის მეშვეობით] ქალის

მოკლე ზედა ტანსაცმელი, უპირატესად წელში გამოყვანილი“ (ქეგლ VI: 321), აფხ. **ა-ჟაკეტ** “ჟაკეტი, მოსასხამი” (შაყრილი 1986: 226). ქართ. **კოფთა** „[რუს. кофта] ქალის ტანსაცმელი, წელზეით ჩასაცმელი“ (ქეგლ IV: 1352), ლაზ. **კოჭტა** „ქალის ზედა ჩასაცმელი“, აფხ. **ა-კოფთა** „კოფთა“ (შაყრილი 1986: 339); ეს უკანასკნელი აფხაზურში სავარაუდოდ ქართულიდანაა ნასესხები, რადგან ძირში ფ თანხმოვანი გვაქვს.

ადრინდელი ნასესხობებია ქართულში: **ანაფორა** [ბერძ. ἀναφορα „ზევით აწევა, გამოყოფა] განიერი და გრძელი ზედა ტანსაცმელი მღვდლისა“ (ქეგლ I: 487). ჩანს, ქართულიდან უნდა იყოს შესული აფხაზურში **ა-ნაფარა** „ანაფორა“ (ჯანაშია 1954: 206) ისევე, როგორც სხვა ქრისტიანული ლექსიკა (გვანცელაძე 1996).

**კაბა** „1. ქალის ტანსაცმელი; 2. ძვ. კალთებიანი გრძელი ტანსაცმელი (ქალისაც, კაცისაც)“ (ქეგლ IV: 1001), **კაბა** (მეგრ.) „ქალის ზედა ჩასაცმელი, ასევე მამაკაცის ჩასაცმელი ჩოხის ქვეშ“ (ყიფშიძე 1914: 249), **კაბ** (სვან.) „კაბა“ (თოფურია 2000: 340) – **ა-კაბა** „ახალუხი“ (უსლარი 1887: 142); არაბულ-სპარსულ სიტყვას **ყაბზ** პ. ჭარაია ქართველურიდან ნასესხობად მიიჩნევს (ჭარაია 1912: 11), იმავეს იმეორებს ხ. ბლაჟბა (ბლაჟბა 1964: 206). **კაბა** ბეწვიან თუ უბეწვო ზედა ჩასაცმელს ნიშნავს. ქართულ მწერლობაში XIII ს-დან გვხვდება. „ვეფხისტყაოსანში“ ის მამაკაცის ჩვეულებრივ სამოსლად ჩანს (ჯავახიშვილი 1962: 101).

**ხალათი** [არაბ. ხილ'ათ] „1. აღმოსავლური გრძელი და ფართო ზედა ჩასაცმელი. 2. გრძელი ხალვათი საშინაო ჩასაცმელი. 3. ტანსაცმლის ზემოდან ჩასაცმელი სამოსი“ (ქეგლ VIII: 1319). ეს ფორმა XVII საუკუნემდე უცხოა ქართული მწერლობისთვის. ის თავდაპირველად სპარსულ და თურქულ ტანსაცმელს აღნიშნავდა, ხოლო შემდეგ სპარსი და ოსმალთა მებატონეებისგან მიღებულ საჩუქარს, ანუ წყალობას (ჯავახიშვილი 1962: 115). ჩანს, ქართულის მეშვეობით აქვს ნასესხები აფხაზურს **ა-ხალათ** „ხალათი“ (რალ 1964: 606), რაზეც ძირის თ თანხმოვანი მიუთითებს.

**ყანთარი** (მეგრ.) „ლიფი, ქალის ზედა სამოსი“, **კანთარ** (სვან.) „ლიფი“, **ა-ყანთარ** (აფხ.) „ქალის ზედა უსახელო სამოსი“ (შაყრილი 1986: 384) ნასესხები ჩანს როგორც მეგრულსა და სვანურში (სვანურში, სავარაუდოდ, მეგრულიდან), ისე აფხაზურში, მსგავსად მისი ომონიმური წყვილისა **ყანთარი** [არაბ. კანტარ „სამხრიანი სასწორი“] ლოდარიკი, ცალსასწორა“ (ქეგლ VII: 506), აფხ. **ა-კანთარ** „ყანთარი, სასწორი“ (ჯანაშია 1954: 141). ორივე ენაში შესულია არაბულიდან. სესხების შუალედური რგოლი სავარაუდოდ თურქულია: **kantar** „სასწორი“ (მაგაზანიკი 1945: 312).

მეგრული **გვაბანაკი** „მწყემსის პალატა“ (სახოკია, 1985, 349). ქეგლის მიხედვით **გვაბანაკი** „ერთგვარი ზედა სამოსი, თექის მსგავსი“ (ქეგლ II, 1432). იგივე სიტყვა სემანტიკის შენარჩუნებით გვაქვს აფხაზურში: **ა-გვაბანაქ** „ცხვრის ტყავისაგან შეკერილი ჩასაცმელი, გვაბანაკი“ (ჯანაშია 1954: 79). წ. ბჟანია აფხაზურისთვის ამოსავალ ფორმად თვლის თურქულ **კაპანეკ**-ს და მიუთითებს, რომ აფხაზური **ა-გვაბანაქ** მეგრულად ჟღერს, როგორც **გობენეჯი**, რუსულად (ყუბანელ და სხვა კაზაკებთან) **კობენიაკი** (ბჟანია 1962: 99). ეს შეხედულება ნაკლებად სავარაუდოა, რადგან მეგრულშიც და აფხაზურშიც გვაქვს მარტივი **გვაბანი** (იხ. ქვემოთ) და მისგან ნაწარმოები **გვაბანაკი**, მაგრამ ასეც რომ იყოს, აფხაზურისათვის სესხების შუალედური რგოლი მაინც მეგრულია – პალატალიზებული ქ-ს გაჩენას ახსნა სჭირდება, რაც მხოლოდ მეგრული სახელობითი ბრუნვის რეფლექსად თუ ჩაითვლება (ლომთათიძე 1976: 170). აქვე გვინდა შევნიშნოთ, რომ ამ სიტყვებს აფხაზურში დიალექტების მიხედვით სინონიმური წყვილები მოეპოვება: ბზიფურში აბჟურ **ა-გვაბან**-ს **ა-ცართა** ჩაენაცვლება, აბჟურ **ა-გვაბანაქ**-ს კი **ა-ჩგბა** (ბჟანია, 1962, 205). აფხაზურში სესხებისას ადაპტაციის წესები დაცულია, კერძოდ, **გვ**- კომპლექსი შეცვლილია **გ** თანხმობით. გარდა ამისა, აუსლაუტში მეგრულის სახელობითი ბრუნვის ნიშნის გავლენით მოხდა უკანაენისმიერი ქ-ს პალატალიზაცია. ცნობილია, რომ პალატალიზებული უკანაენისმიერები აფხაზურის ძირეულ ლექსიკაში მინიმალური რაოდენობით გვხვდება, ძირითადად რეალიზდება ქართველურიდან ნასესხებ მასალაში. ჩვენთვის საინტერესოა, რომ

სესხების პროცესი აფხაზურით არ დასრულებულა: გვხვდება ამ ჯგუფის ყველა ენაში, გარდა უბიხურისა: აბაზ. **გ°აბანაჟ**, ადიღ. **გ°ზზნაჩ**, ყაბარდ. **გ°ზზნაჩ** (შაყრილი 1968: 65).

ქართული **ლაბადა**-დან არის მიღებული აფხაზური **ა-ლბაადა** „ხიფთანი“ (ზახია-ოქრუაშვილი 2011: 64).

აფხაზურიდან ნასესხობად მიაჩნია გ. კლიმოვს მეგრული **ძიქვა** „შარვალი“, ამოსავლად მიაჩნია აფხაზური **ა-იქა** (რალ 1964: 64), რომელიც **ა-ძიქა** (ჯანაშია 1954: 374) ფორმითაც გვხვდება (კლიმოვი 1986: 182). იგივე **აძქა** გვხვდება აბაზურშიც (აბრლ 1967: 46). საგულისხმოა, რომ **ძიქვა** / **ძიკვა** სიტყვა გვაქვს ლაზურში, სადაც აფხაზური ენობრივი გავლენა ნაკლებადაა მოსალოდნელი. შეიძლება საკითხი სხვაგვარადაც დაისვას, ანუ სესხების მიმართულება სხვაგვარად იქნეს განხილული.

### სამოსლის ნაწილების აღმნიშვნელი ტერმინები

რამდენიმე საერთო ფორმა დასტურდება ტანსაცმლის ნაწილების აღმნიშვნელ სიტყვებში:

ქართულიდანაა ნასესხები აფხაზური **ა-კალთ** „კალთა (ტანისამოსისა)“ (ჯანაშია 1954: 140); შდრ. **კალთა** „1. „სამოსლის ფესვი“ (საბა), ქვემოთკენ გაშლილი ტანისამოსის ქვედა ნაწილი. 2. რაც კალთაში ჩაეტევა იმდენი“ (ქეგლ IV: 1033), **კართე** (მეგრ.) „კალთა“, **კალთაჲ** / **კალთჲ** / **კალთ** / **კალთაჲ** (სვან.) „კალთა“. ქართულიდან ნასესხობა გვაქვს აბაზურშიც: **კალთა** „კალთა“ (შაგიროვი 1989: 139).

არაბული წარმოშობის **ა-ჯგბა** „ჯიბე“ (ჯანაშია 1954: 450), **ა-ჯაბა** (ბზ.) „id.“ (ბლაჟბა 1964: 206) ქ. ლომთათიძის თვალსაზრისით ქართულიდანაა შეთვისებული აფხაზურში (ლომთათიძე 1976: 47). სიტყვა ფართოდაა გავრცელებული კავკასიურენოვან სივრცეში: **ჯიბე** „ფარაგი“ (საბა 1993: 456), **ჯიბე** (მეგრ.) „ჯიბე“ (ყიფშიძე 1914: 413), **ჯები** / **ჯებე** (ლაზ.) „id.“ (მარი 1910: 236); **ჯიბ** / **ჯიბაჲ** / **ჯიბჲ** (სვან.) „id.“

(თოფურია 2000: 887), **ჯგფ** (აბაზ.) „id.“ (აბრლ 1967: 211), **ჯიბ** (უდ., თაბას.), **ჟიფ** (არჩიბ.), **ჟიფ** (ლაკ.), **ჟფფ** (ყაბარდ.), **ძფფფ** (ოს.) „id.“ (აბაევი 1958: 406). აფხაზური კომპოზიტი **ა-გ°გრჯ°გბა** „გულის ჯიბე“ (შაყრილი 1986: 166) მეგრულიდანაა ნასესხები. ამოსავალია **გურიშ ჯიბე** „გულის ჯიბე“.

### სამოსლის შესაკრავების აღმნიშვნელი სიტყვები

ტანსაცმლის შესაკრავის აღმნიშვნელ საერთო ტერმინთა ნაწილი აფხაზურში დიალექტური ვარიანტების სახითაა წარმოდგენილი. აბჟურში ქართველურიდან, ან ქართველურის გზით ნასესხები ფორმები გვხვდება, ბზიფურში კი საკუთრივ აფხაზური, ან რუსულიდან ნასესხები:

**ა-კაცბ°** (აბჟ.), **ა-ჭაკ** (ბზ.) „კაბის შესაკრავი კაუჭი“ (ბლაჟბა 1964: 207). აბჟური ფორმა იმავე მნიშვნელობის მეგრული **კაცხუ**-სგან არის მიღებული (შაგიროვი 1989: 152).

**ა-ქნგსთა** (აბჟ.), **ა-გ°ლაგვა** „ქინძისთავი“ (ბლაჟბა 1964: 207). აბჟური ფორმის საფუძველია მეგრული **ქინისთე** „ქინძისთავი“, ბზიფური კი რუსული **шляпка**-დანაა მიღებული (ბლაჟბა 1964: 207).

**ა-სადგფ** „ლილი“ (შაყრილი 1987: 114), **ა-სადაფ** / **ა-სადიფ** (ბზ.) „id.“ (კასლანძია 2005-ა: 160), შდრ. **ა-ჰ°გნწ°რა** (ბზ.) „ლილი“ (შაყრილი 1987: 302). **ა-სადგფ** / **ა-სადაფ** / **ა-სადიფ** ფორმებისთვის ამოსავალია არაბული **სადაჰ** „მარგალიტის ნიჟარა“, რომელიც **სადაფი** / **სადაფ** (ინგ.) / **სედეფი** (აჭ.) / **სადაფი** (მეგრ.) / **სედეჰი** (ლაზ.) / **სადჰ** / **სადაფ** (სვან.) სახითაა წარმოდგენილი ქართველურ მიკროსისტემებში. აფხაზურისთვის სესხების შუალედური რგოლი ქართველურია. შდრ. თურქ. **სადეფე** „ნიჟარა“ (მაგაზანიკი 1945: 510).

**ა-მახუჭ** აფხაზურში „ქვედაკაბაში გასაყრელი თასმაა“ (მალია 1982: 100). იმავე სემანტიკისაა მეგრული **მახუჭალი**, რომელიც **ხუჭუნს** „ანაოჭებს“ ზმნური ფორმისგან მიღებული მიმღობაა და „დამნაოჭებელსაც“ აღნიშნავს და „დასანაოჭებელსაც“, ამიტომ აფხაზურ ფორმას მეგრულიდან მომდინარედ მივიჩნევთ.

ქართულიდან ნასესხობად განვიხილავთ აფხაზურ **ა-დუგმა**-საც (ჯანაშია 1954: 96). შდრ. **დუგმა** „ლითონის ერთგვარი შესაკრავი, = ლითონის დილ-კილო, ხრიკა“ (ქეგლ III: 1231), ამოსავალია თურქული **dügme** „1. დილი; 2. კნოპი“ (მაგაზანიკი 1945: 159).

### სამოსლის მოსართავის აღმნიშვნელი ტერმინები

ტანსაცმლის მოსართავის აღმნიშვნელი საერთო ტერმინები ორსავე ენაში ნასესხებია. სესხების შუალედური რგოლის რკვევისთვის ხელშესახები მასალა არ ჩანს, ამიტომაც ჩვენ ანალიზის გარეშე Eმიფუთით ამ ლექსიკურ ერთეულებს:

**არშია** „1. ქსოვილის კიდებზე მოვლებული ნაირსახიანი ზოლი, ფერით ან მასალით განსხვავებული. 2. იგივეა, რაც კარნიზი. 3. იგივეა, რაც რანტი. 4. წიგნის ან რვეულის დაუწერლად დატოვებული კიდე“ (ქეგლ I: 580) – **ა-რაშა** „არშია“ (შაყრილი 1987: 68), **ა-რაშია** „id.“ (კასლანძია 2005-ა: 105). 1720-52 წწ. საეკლესიო სამკაულების ნუსხაში ნაქსოვი **არშია**-ა მოხსენებული, გვხვდება XVII-XVIII საუკუნის მზითვის წიგნებში (ჯავახიშვილი 1962: 199).

**ბანდი** „[სპარს. **ბანდ** „შეკვრა“, „ნასკვი“] 1. წვრილი თოკი ან თასმა; 2. ჭრილობის შესახვევი ქსოვილი“ (ქეგლ I: 968), **ბანდი** ნ. **შებანდული** „შეყინულივით“ (საბა 1993: 282) – **ა-ბანდა** „ლენტი“ (შაგიროვი 1989: 151). აფხაზურში ნასესხებია ქართულიდან (იქვე). ყურადღება უნდა გამახვილდეს იმ გარემოებაზე, რომ **ბანდ**- ძირი მთელ ქართველურ ენობრივ სივრცეში ჩანს: ქართ. **ბანდვა** „ჯღანის ძირის გამოქსოვა

თასმით“, **ბანდული** „მთაში სასიარულო, დაწნულძირიანი ქალამანი“, მეგრ. **ბონდი** „დაწნული; დაკიდებული დაწნული ხიდი“; **ბონდილი** „ბადე“; სვან. **ლიბანდე** „გაკერილი“ (ფენრიხი, სარჯველაძე 2000: 93). რატომ არ უნდა დავუშვათ, რომ ქართული **ბანდი** ნასესხები კი არა, ძირეული საერთოქართველური სიტყვაა?!

**კანტი** „[გერმ. Kante] ქსოვილის ვიწრო ზოლი ტანისამოსის კიდეზე მოვლებული ან ნაკერში ჩაყოლებული“ (ქეგლ IV: 1053) – **აკანტი** „კანტი“ (შაყრილი 1986: 297), „ტყავის თასმა“ (კასლანძია 2005: 483).

**სირმა** „ოქროს ან ვერცხლის ძაფი, – ოქრომკედი“ (ქეგლ VI: 1062) – **ა-სგრმა** „ზეზი, სირმა“ (რალ 1964: 146). ამოსავალია თურქული **სირმა** „ვერცხლის ან ოქროს ძაფი“ (მაგაზანიკი 1945: 542).

**ყაითანი** [თურქ. კადთან] „წნული ზონარი მოსავლებად“ (ქეგლ VII: 500) – **ა-ყაითან** „ზეზი, სირმა, ყაითანი“ (რალ 1964: 146). ორივე ენისთვის ამოსავალია თურქული **kaytan** „ქაღალდის ან აბრეშუმის თასმა“ (მაგაზანიკი 1945: 328).

### სამოსლისთვის გამოყენებული მასალის აღმნიშვნელი სიტყვები

ქსოვილის სახეობის და, ზოგადად, სამოსლისთვის გამოყენებული მასალის აღმნიშვნელი სიტყვების დიდი ნაწილი ორსავე ენობრივ სისტემაში ნასესხებია. უმეტეს შემთხვევაში ახალი ნასესხობაა, ამიტომ სესხების შუალედური რგოლის დადგენა (თუ ეს საერთოდ არსებობს) ჭირს, სავსებით შესაძლებელია ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად შეეთვისებინა ქართულს და აფხაზურს, ლექსემატა ნაწილში კი სესხების მიმართულება ადვილად ინიშნება.

**თოფი** (ქსოვილის) „მატერიის, ქსოვილის მთლიანი ნაჭერი, ბრტყლად დახვეული; მატერიის ზომის მსხვილი ერთეული (ქეგლ IV: 474), **თოფი** „ერთი დანა ან ნაჭერი ქსოვილთა, ვითარ: ერთი თოფი მუდი,

ორი თოფი ჩითი, ლეინი“ (ჩუბინაშვილი 1887: 568), თოფი (მეგრ.) „ქსოვილის ზომის ერთეული“ (ქაჯაია 2009: 252), თოფ / თოფრა (სვან.) „ქსოვილის რულონი“ და ა-თოფ „id.“ (ჯანაშია 1954: 126) სპარსული წარმოშობის სიტყვაა. თურქულის მეშვეობით სიტყვა **tup** შესულია სხვა ენებშიც: **თუფ** (ჩეჩნ.), **თოფფ** (ოს.) „ქსოვილის რულონი“ (აბაევი 1979: 304).

ქართულის მეშვეობით ნასესხებად მიიჩნევა აფხაზური **ა-ბამბა** / **ბამბა** / **ა-ბემბა**, რომელიც მთელ ქართველურ ენობრივ სივრცეში გვხვდება: **ბამბა** [სპ. panbah] „ტექნიკურ კულტურაში ფართოდ გავრცელებული ერთწლოვანი მცენარე. 2. ამავე მცენარის ნაყოფში გამოხვეული თეთრი ბოჭკო“ (ქეგლ I: 964), მეგრ. **ბამბე** ლაზ. **ბამბუ**, სვან. **ბამბა** / **ბანბა** „ბამბა“. ფორმები შეაპირისპირა დ. გულიამ (გულია 2004: 12). აფხაზური სიტყვა ნასესხებია ქართულიდან (გვანცელაძე 1997: 206). ქართულიდანვე ნასესხებად ითვლება უბიხ. **ბაბა**, აბაზ. **ბამბი** (შაგიროვი 1989: 139).

**ჩოჯა** / **ჩოხა** ქართულში IX-X საუკუნეებში ჩნდება, ამიტომ უფრო საფიქრალია, რომ ეს ტერმინი სპარსულიდან იყოს შეთვისებული, ვიდრე თურქულიდან (ჯავახიშვილი 1962: 99). ძველ ქართულში ის „საბერო სამოსელია“ (აბულაძე 1973: 512). მეგრულში **ჩოხა** ქსოვილის სახეობას, კერძოდ, „შალს, მაუდს“ აღნიშნავს. ქსოვილის სახეობის მნიშვნელობით შეითვისა აფხაზურმა ენამ **ა-ჩოტჰა** / **ა-ჩუჰა** „მაუდი“ (ჯანაშია 1954: 345), შესაბამისად, ის მეგრულიდან შეთვისებულად უნდა ჩაითვალოს.

ინდურიდან მომდინარე ჩითი ყველა ქართველურ ენაში გვხვდება: **ჩითი** [ინდ. ჩით] „ბამბის თხელი, სახეებიანი ქსოვილი“ (ქეგლ VIII: 503), **ჩითი** „ჭრელი ნარმა“ (საბა 1993: 319), **ჩინთი** (მეგრ.) „ჩითი“ (ყიფშიძე 1914: 365), **ჩითი** (ლაზ.) „ჩითი“, **ჩინთ** / **ჩიმთ** (სვან.) „ჩითი“ (თოფურია 2000: 830). 3. ჭარაიას თვალსაზრისით აფხაზურში **ა-ჩეთ** „ჩითი“ შესულია ქართველურიდან (ჭარაია 1912: 12). სიტყვა გვხვდება ჰიბრიდულ კომპოზიტში **ა-ჩეთჯაჯა** „ბიაზი“ (შაყრილი 1987: 424) და ზედმიწევნით ნიშნავს „უხემ ჩითს“.



ქართულიდან შეთვისებულთა რიცხვში განიხილავს ხ. ბლაჟბა **ა-ნარმა**-ს „ნარმა“ (ბლაჟბა 1964: 206), გვხვდება ჰიბრიდული კომპოზიციის ნაწილად: **ა-ნარმაიქა** „მამაკაცის გრძელტოტება საცვალი“ (იქვე). ზედმ. „ნარმის საცვალი“.

ქართულის მეშვეობითვე უნდა იყოს შესული აფხაზურში სპარსული წარმოშობის **ა-ბერჯენ** „აბრეშუმი“ (ჯანაშია 1954: 76). ქართულიდანაა შეთვისებული **ა-ტვლა** „ტილო“ (რალ 1964: 610), ასევე **ა-ქემმერ** „ქიშმირი“ (ჯანაშია 1954: 309), შდრ. **ქიშმირი** „რბილი და სუფთა მატყლის ერთგვარი ქსოვილი (ინდოეთსა და პაკისტანს შორის მდებარე მხარის ქიშმირის სახელწოდების მიხედვით)“ (ქეგლ IV: 331).

შედარებით ახალი ნასესხობა უნდა იყოს ქართ. **ბამბაზია** [ფრან. bombasin] „ბამბის თხელი ქსოვილი, რბილი, ბუსუსიანი“ (ქეგლ I: 964), აფხ. **ა-ბამბაზია** „ბამბაზია“ (რალ 1964: 65); ქართ. **ბატისტი** [ფრ. batiste] სელის ანდა ბამბის ქსოვილი, ძალიან თხელი და ოდნავ პეწიანი“ (ქეგლ I: 990) – **ა-ბატისტა** „ბატისტა“ (შაყრილი 1986: 97); **დრაფი** „[ფრანგ. drap „მაუდი“] სქელი და მკვრივი ქსოვილი წმინდა მატყლისა ან ბამბის ფუძეზე, ორფად ნაქსოვი მაუდი“ (ქეგლ III: 1221) – **ა-დრაფ** „დრაფი“ (შაყრილი 1986: 210); **მიტკალი** „[არაბ. მიტკალ] ბამბის თეთრი ქსოვილი“ (ქეგლ V: 441) – **ა-მიტკალ** „ტილო“ (კასლანძია 2005: 683). ჩანს, აფხაზურში ახალი ნასესხობაა ქართულიდან; **სატინი** [არაბ. ზაიტუნ] ატლასივით პრიალა ქსოვილი ბამბისა ან აბრეშუმისა“ (ქეგლ VI: 826) – **ა-სატინა** „სატინი“ (შაყრილი 1987: 118); **ფლანელი** „[ფრან. flanelle] ტილოს მსგავსად ნაქსოვი შალის ან ბამბის თბილი ქსოვილი, რომელსაც აქვს წმინდა ბუსუსები ორსავე ან ცალ მხარეს“ (ქეგლ VII: 133), მეგრ. **ფანელი**, სვან. **ფანელ** / **ფანელ**, აფხ. **ა-ფნელ** (ჯანაშია 1954: 459), **ა-ჭანელა** „ფლანელი“ (რალ 1964: 603), **მუშამბა** „ქსოვილი, რომლის ერთი პირი გაჟღენთილია წყალგაუვალი ნივთიერებით“ (ქეგლ V: 1166) – **ა-მშამბა** „მუშამბა“ (ჯანაშია 1954: 195), „ლაბადა“ (შაყრილი 1986: 458); შდრ. თურქ. **muşamba** „მუშამბა, წყალგაუმტარი ლაბადა“ (მაგაზანიკი 1945: 427).

ვერაუდობთ, რომ მეგრული (resp. ქართველური) წარმოშობის უნდა იყოს აფხაზური **ა-კვკვა** „მრგვლად დახვეული ძაფი, მორგვი“ (ჯანაშია 1954: 153). მის ამოსავალ ფორმად ვთვლით მეგრულ რედუპლიცირებულ კომპოზიტს **კვირკვი** „ძაფის გორგალი“ (ყიფშიძე 1914: 256). სესხებისას უკანაენისმიერი ლაბიალური კომპლექსის გადაქცევა ლაბიალიზებულ ხშულად აფხაზური ფონოტაქტიკისათვის ბუნებრივი მოვლენაა. შდრ. აფხ. **ა-მაგ** „მწყემსის ფეხსაცმელი“ < ძვ. ქართ. **მოგვი** „ჩექმა“, მეგრ. **მაგუია** „უხეში ფეხსაცმელი“ (იხ. ქვემოთ), არც აუსლაუტში ხმოვანი ა-ს გაჩენაა უცხო აფხაზურისთვის. მაგ.: **ა-ტარბა** „ორბი“. უნდა შევნიშნოთ, რომ ქართველურში გვაქვს იმავე ძირის, მსგავსი სემანტიკის სიტყვა: ზანური (მეგრული) **კვარკვაშა** „მატყლის ქულა“, ქართული (მთიულური) **კვირსლი** „ბეწვი შალისა“, სვანური **კუნკუშ** „ნართი, შულო ძაფისა“. ფუძის უძველესი სახეობა დაცულია ქართულში, სადაც მარტივი, გაუორკვეცებელი არქექტიპია შემორჩენილი. ე. ი. სვან. **კუნკუშ** < \***კუტირ-კუტიშ-ა** < \***კუტირშ-კუტირშ-ა**, მეგრ. **კვარკვაშ-ა** < \***კურ-კურშ-ა** < \***კუტირშ-კუტირშ-ა** (ჩუხუა 2000-2003: 130).

ასევე მეგრული წარმოშობისაა აფხაზური **ა-ძგა** „მატყლის გრეხილი ძაფი“ (ჯანაშია 1954: 376). ამოსავალია მეგრული **ძგა** „მატყლის ძაფი, შითი, ღაზლა, ღაზლის ძაფი“.

გაზაფხულზე განაკრეჭი მატყლი მეგრულში **ბუთა** / **ნაბუთუ** ფორმებით გადმოიცემა. იმავე სემანტიკის მატარებელია აფხაზური **ა-ბთა** (ჯანაშია 1954: 68). მეგრული და აფხაზური ფორმები შეაპირისპირა პ. ჭარაიამ (ჭარაია 1997: 44). მ. ჩუხუას თვალსაზრისით, აფხაზური ფორმა პარალელს პოულობს, ერთი მხრივ, ქართ. **ფთილა** / **ფითილა** „ბამბის წნული“ : სვან. **ფითუ** „ნამცეცი; თოვლის ფთილა“, **ფათ** / **ფათუ** „თმა“ და მეორე მხრივ ბაცბ. **ფათარ**, ჩაჩნ. **ფათარ**, ინგ. **ფათარ** „ბუმბული, თივთიკი (თხისა)“ ფორმებთან, ხოლო ზანური შესატყვისი არ მოეპოვება (ჩუხუა 2000-2003: 236). ვერაუდობთ, რომ მეგრული **ბუთა** აფხაზური **ა-ბთა**-დან მომდინარეობს, ხოლო **ნაბუთუ** წინა ვითარების სახელია და აფხაზური ფორმიდან არის მიღებული.

## თავსაბურავის აღმნიშვნელი სიტყვები

მსგავსი ფორმებია მეგრულ **ქიცა** „თავსაფარი“ და აფხაზურ **ა-ქასგ** „თავსაფარი“ (მალია 1982: 66). საგულისხმოა, რომ გვხვდება აბაზურშიც: **ქასგ** „თავსაფარი“ (აბრლ 1967: 257). სესხების მიმართულებაზე საუბარი ჭირს.

ქართველიდან ჩანს შეთვისებული აფხაზური **ა-ჩქეთ** „ვუალი, მარლა“ (გენკო 1998: 326), ამოსავალი კი ქართველურ მიკროსისტემებში ფართოდ გავრცელებული **ჩიხტი** / **ჩიხტი-ა** „ქართველი ქალის თავსაბურავის ნაწილი, თავზე დასადგმელი ბრტყელი რკალი, რომელზეც თავსაკრავია დამაგრებული“ (ქეგლ VIII: 523).

თურქულიდანაა ნასესხები მეგრული **შარშაბი** „აბრეშუმის თავსახური“ (ჭანტურია 1996: 223), ლაზური **ჩარშაჭი** / **ჩარჩაჭი** „ზეწარი; მუსლიმი ქალის თავწამოსასხამი“, იგივე სიტყვა აფხაზურში „ზეწრის“ მნიშვნელობითაა შესული (იხ. ქვემოთ). აგრეთვე **ჩადრი** „[სპარ. ჩადირ] თხელი განიერი წამოსასხამი, – პირბადე“ (ქეგლ VIII: 61), **ჩადრი** (ლაზ.) „ჩადრი“ (შენგელია 2006: 333) – **ა-ჩადგრ** „ჩადრი“ (კილბა 1983: 85).

აქვე განვიხილავთ **გვირგვინი** „1. ძვირფასი ლითონისაგან გაკეთებული, პატიოსანი თვლებით შემკული თავსაბურავი. 2. წრედ შეკრული ჯვრიან-ფოჩებიანი საქორწინო სამკაული, რომელსაც ჯვრისწერის დროს თავზე ადგამენ დასაქორწინებელ ქალ-ვაჟს“ (ქეგლ II: 1443), **გვრგვნი** (ძვ. ქ.) „გვირგვინი“ (აბულაძე 1973: 103) **გურგინი** (მეგრ.) „გვირგვინი“ (ყიფშიძე 1914: 217); **გურგუინ** / **გურგუინ** „გვირგვინი“ (თოფურია 2000: 26) – **ა-გურგუნ** „საქორწინო გვირგვინი“ (ჯანაშია 1954: 86), **ა-გურგუნ** (კასლანძია 2005: 313) ფორმებს. სიტყვები აფხაზურში შესულია ქართველიდან (შაგიროვი 1989: 151), თუ დავაკონკრეტებთ, **ა-გურგუნ** მეგრულიდანაა ნასესხები და ამოსავალია **გურგინ** ფორმა. სესხების შემდეგ **გუ** კომპლექსმა კანონზომიერად მოგვცა **გ** ლაბიალური უკანაენისმიერი, **გი-მ** კი **გ**. კასლანძიას ლექსიკონში წარმოდგენილი ფორმა კი ქართული **გვირგვინი**-იდან მომდინარეობს. შდრ. **გურგუნ**

(აბაზ.) „ბეჭედი“ (აბრლ 1967: 139); ასეთი სემანტიკური გადაწევა დაგვირგვინება > ბეჭედი ბუნებრივი ჩანს.

### ფეხსაცმლის აღმნიშვნელი ტერმინები

ფეხსაცმლის აღმნიშვნელი სიტყვები ძირითადად ქართველურია, გვხვდება ორიოდ ნასესხები ფუძე.

ქართველურ ენებში ფეხსაცმლის ერთ-ერთ სახეობას აღნიშნავს სიტყვა, რომელიც ასეა წარმოდგენილი მიკროსისტემებში: მოგვი „ძვ. ყელმაღალი ფეხსაცმელი, ჩექმა“ (ქეგლ V: 620), მაგუ / მაგუია (მეგრ.) „ბანდული, ჩექმა“ (ჭანტურია 1996: 223), სამგე (მეგრ.) „ფეხსაცმელი ერთგვარი“ (შენგელია 2006: 334), მანგუ (ლაზ.) „საბელი“ (ჩუხუა, 2000-2003, 151), სამეგუ (სვან.) „ტყავი“ (თოფურია 2000: 694) – ა-მაგ° „ტყავისაგან შეკერილი მწყემსის ფეხსაცმელი“ (ბჟანია 1962: 153). ლაზურში ფიქსირებული საბელის გაგება იმაზე მიუთითებს, რომ საერთოქართველური ერთობის დონეზე \*მეგუ პრაფორმა ტყავის თასმებიან ფეხსაცმელს აღნიშნავდა (ჩუხუა 2000-2003: 151) ა. შაგიროვი მიიჩნევს, რომ ძველი ქართული არის ამოსავალი აფხაზური ა-მაგ°-სთვის (შაგიროვი 1989: 150). ვფიქრობთ, რომ აფხაზური ფორმისთვის ამოსავალი მეგრული მაგუ-ა.

მეგრული **ობოხუა** ა. ჭანტურიას განმარტებით „ოჩოფეხია“ (ჭანტურია 1996: 223), ხშირად აღნიშნავს სქელლანჩიან ფეხსაცმელსაც. ვვარაუდობთ, რომ ეს ფორმა უნდა იყოს ამოსავალი აფხაზური იმავე სემანტიკის სიტყვისთვის – ა-ლაბახ° „ოჩოფეხები“ (კასლანძია 2005: 605).

**ყაყაბი** „ძვ. იმერელი ქალის ფეხსაცმელი“ (ქეგლ VII: 514), **ყაყაბი / ყაყაბია** (მეგრ.) „ხისძირიანი მაღალქუსლიანი ფეხსაცმელი“. აფხაზურში გვხვდება მსგავსი მნიშვნელობის ა-ყაფყაფ (ჯანაშია 1954: 314), ა-ყაყაფ (კასლანძია 2005: 581); სიტყვა აფხაზურში მეგრულიდანაა შესული

(შაგიროვი 1989: 150). ბზიფურში ამ მნიშვნელობით გვაქვს **ა-ყარმგე**<sup>o</sup> (ბლაჟბა 1964: 207).

**ჩხარკი** (მეგრ.) „ძველი ფეხსაცმელი, რომელსაც არ აქვს საქუსარი“, **ჯღარკი** (გურ., იმერ., ლეჩხ., რაჭ.) „ძველი დახეული ფეხსაცმელი“ (ღლონტი, 1984, 787) – **ა-ჩხარკ** „ოთახის უსაქუსარო ფეხსაცმელი“ (კასლანძია 2005-ა: 521). აფხაზურ ფორმაში დაცული პალატალური უკანანისმიერები გვაფიქრებინებს, რომ სიტყვა მეგრულიდანაა ნასესხები აფხაზურში. სესხებისას ფონოტაქტიკის წესები სრულადაა დაცული.

ვფიქრობთ, მეგრული **კანიშ ჩაფლა-ს** („წულა“ ყიფშიძე 1914: 363) კალკია აფხაზური **ა-კან ეიმა** „ქალამანი“ (ჯანაშია 1954: 141). ეს უკანასკნელი ჰიბრიდული კომპოზიტია. ქართველურიდან მომდინარე **ა-კან** „ჭორფლს“ ნიშნავს (ჯანაშია 1954: 141), ასევე „თევზის ქერცლს“ (ძიძარია 1989: 22), ზოგადად **ა-კან** ქართულიდანაა ნასესხები აფხაზურში.

**მესტი** „1. მოკლეყელიანი უძირო მეშის ფეხსაცმელი ან უყელო საძირიანი მეშის ფეხსაცმელი“ (ქეგლ V: 197), ფართოდაა გავრცელებული ქართული ენის დიალექტებში: კახურში, თუშურში, იმერულში, რაჭულში, ლეჩხუმურში, გურულში, აჭარულში (ჯავახიშვილი 1983), გვაქვს მეგრულ-ლაზურშიც: **მესტი / მესთი** (მეგრ.) „წულა“, **მესტი** (ლაზ.) „ტყავის უძირო ფეხსაცმელი“. თურქული სიტყვა გვხვდება აფხაზურშიც: **ა-მესტ** „მწყემსის წინდები ტყავისა“ (ბჟანია 1962: 98); სიტყვა შეთვისებულია სხვა კავკასიურ ენებშიც: **მაღესტ** (აბაზ.) „მსუბუქი ფეხსაცმელი, იცმევენ ლოცვის დროს“ (აბრლ 1967: 272), **მესთ** (ყაბ.) **მწჩი** (ჩეჩნ., ინგ.), **მაჩუდალ** (ხუნძ.), **მაჩუთი** (დარგ.), **მწს** (ლეზგ.) „წულა“; აგრეთვე **მეს / მესთაღ** (ოს.) „მსუბუქი ფეხსაცმელი, მესტი“ (აბაევი 1973: 112); შდრ. **მესტ** „საშინაო ფეხსაცმლის სახეობა“ (მაგაზანიკი 1945: 408).

ასევე ნასესხებია **ფაჩუჩი** „1. საშინაო თბილი, უქუსლო ფეხსაცმელი; 2. ბავშვის ფეხსაცმელი რბილი ტყავისა“ (ქეგლ VII: 49),

**პაპუწი** (ლაზ.) „ჩუსტი, ფლოსტი“, **ფაჩი / ფაჩლელ** (სვან.) „ფაჩუჩი“ – **ა-პაპეჩ** „უქუსლო წაღა“ (ჯანაშია 1954: 217); თუ ერთსა და იმავე სიტყვაზეა საუბარი ქართველურსა და აფხაზურში, ამოსავალია სპარსული **pāpūšī** (ბართაია 2010: 93) > თურქული **pabuç / papuç** „უქუსლო ფეხსაცმელი“ (მაგაზანიკი 1945: 477, 479). ჩანს, აფხაზურს უშუალოდ თურქულიდან აქვს ნასესხები, ასევე ლაზურს, ქართულში კი შესაძლოა ვიმსჯელოთ სპარსულიდან ნასესხობაზე.

გვიანდელი ნასესხობაა რუსულიდან **კალოში** „[ფრან. Galoche] პირფართო დაბალი ფეხსაცმელი რეზინისა, რომელსაც იცვამენ ჩვეულებრივ ფეხსაცმელზე“ (ქეგლ IV: 1038), **კალოშქი** (მეგრ.) „კალოში“, **კალოშ** (სვან.) „კალოში“, **ა-კალოშ / ა-გალოშ** (აფხ.) „კალოში“ (კასლანძია 2005: 269, 480). პირველი აფხაზური სიტყვა ქართულიდანაა ნასესხები აფხაზურში, მეორე – რუსულიდან.

### **კერვისთვის საჭირო ხელსაწყოების აღმნიშვნელი სიტყვები**

საინტერესო პარალელებია დამებნილი კერვისთვის საჭირო ხელსაწყოების აღმნიშვნელ ტერმინთა სემანტიკურ ჯგუფში.

საერთო ლექსიკის დიდი ნაწილი აფხაზურში ქართველურიდანაა შეთვისებული.

აფხაზური **ა-კანჭ** „კოჭი (მაფისა)“ (ჯანაშია 1954: 152), **ა-კანჭ(ა)** „id.“ (კასლანძია 2005: 527) **კოჭ**-ის მეგრული სონორგანვითარებული **კონჭ**-ს ვარიანტიდან არის ნასესხები ფონოტაქტიკის წესების დაცვით (მეგრ. **კო** > აფხ. **კა**), **ა-კანჭ**-ისგან ფონეტიკური არის მიღებული იმავე სემანტიკის **ა-განჯა** (შაყრილი 1986: 151).

**მაკრატელი** „საჭრელი იარაღი“ (ქეგლ V: 25) მეგრულში მეტათეზირებული სახით არის შემოსული და გვაქვს **მარკატელი / მარგატელი** ფორმები. მეგრულიდანაა ნასესხები აფხაზური **ა-მგრკატელ** „მაკრატელი“. ამ ნასესხობაზე მიუთითებს პ. ჭარაია (ჭარაია 1912: 14).

**მასრა** „საზედაო ძაფის დასახვევი მოკლე ჯოხი, მაქოში ჩასადები“ (ქეგლ V: 84) მეგრულ-ლაზურში **მარსა** / **მასლა**-ს სახითაა შემოსული. მეგრული ფორმაა ამოსავალი იმავე სემანტიკის აფხაზური **ა-მარსა**-სთვის (ჯანაშია 1954: 185). საგულისხმოა, რომ ეს ფორმა აბჟურშია წარმოდგენილი, ბზიფურში მისი სინონიმური წყვილია **ა-ხ<sup>ა</sup>** (ბლაჟბა 1964: 203).

**მაქო** „საქსოვი დაზგის ნაწილი – მასრის ჩასადები, მოგრძო და ოვალური“ (ქეგლ V: 93) სალექსიკონო ერთეულად აქვს შეტანილი საბას: **მაქო** „საქსოვრის საზედაოს გასავლები“ (საბა 1991: 443). მეგრულში მისი შესატყვისია **მარქვი**, ლაზურში გვაქვს **მაქოქი** / **მაქოჩი** სახით. მეგრულის მსგავსი სონორგანვითარებული ვარიანტი გვხვდება სვანურში: **მარქჷ** „მაქო“. ჩანს, ეს უკანასკნელი ზანიზმია. მეგრულიდან არის შეთვისებული აფხაზურში **ა-მარქ<sup>ა</sup>** „მაქო“ (ჯანაშია 1954: 185); ქართველური და აფხაზური ფორმები შეაპირისპირა დ. გულიამ (გულია 2004: 13), ამ ნასესხობაზე მიუთითებს ა. შაგიროვი და თვლის, რომ სიტყვა აფხაზურში შესულია ქართულიდან (შაგიროვი 1989: 152).

აფხაზური **ა-მახათ** „თამბაქოს ასასხმელი ნემსი“ (კასლანძია 2005: 669) ქართულიდანაა შეთვისებული. შდრ. **მახათი** „გრძელი, მსხვილი ნემსი, მაგარი მასალის საკერავად“ (ქეგლ V: 114), **მახათი** „დიდი ნემსი“ (საბა 1991: 451), **მახათი** (თუმ., რაჭ., გურ.) „მსხვილი ნემსი“ (ჯავახიშვილი 1983: 97, 231, 256), **მახათი** (მეგრ.) „მახათი“ (ჭანტურია 1996: 217), **მახათ** / **მახათ** (სვან.) „მახათი“ (თოფურია 2000: 553).

**ჩაჩაბია** მეგრულში „სიმინდის ღეროების წწულია“, აგრეთვე „ჭილოფი, რომელზეც ითელება მატყლი“. ამ უკანასკნელი მნიშვნელობით უსესხებია აფხაზურს მეგრულიდან: **ა-ჩაჩაბ** „სიმინდის ღეროების წწული, გამოიყენება მეაბრეშუმეობასა და მატყლის დამუშავებაში“ (შაყრილი 1987: 416).

მეგრულიდანაა ნასესხები აფხაზური **ა-ჩჩებ** „ბამბის საწმენდი ინსტრუმენტი“ (შაყრილი 1987: 422), **ა-ჩჩებ** „id.“ (გენკო 1998: 327). ამოსავალია მეგრული **ჩიჩიხი** „ხის მანქანა, რომელიც ბამბას აცლის კურკებს“.

**ფირფიტა** „1. თხელი, ბრტყელი ნაჭერი ხისა, ლითონისა და მისთ.“ (ქეგლ VII: 117) მეგრულსა და სვანურშიც არის წარმოდგენილი: **ფირფიტა** (მეგრ.) „1. ფირფიტა, ძაფის დასახვევი ხის ნაჭერი“, **ფირფიტა** / **ფირფიტა** (სვან.) „ფირფიტა“. მეგრული სემანტიკით გვხვდება აფხაზურში: **ა-ფარფეტა** „საქსოვი დაზვის ნაწილი“ (შაყრილი 1987: 30), **ა-ფარფეტა** „id.“ (კასლანძია 2005-ა: 93); ფორმები შეაპირისპირა დ. გულიამ (გულია 2004: 13). სიტყვა აფხაზურში ქართულიდანაა შესული (ლომთათიძე 1976: 60).

ქართულიდანაა ნასესხები აფხაზურში **ა-დაფა** „ჩითის გადასაჭიმი ჩარჩო“ (შაყრილი 1986: 194); „ჩანთა ხელსაქმის ინსტრუმენტებისთვის“ (ბახია-ოქრუაშვილი 2011: 94).

ასევე ქართულიდანაა შეთვისებული აფხაზურში **ა-სართ** „საფეიქრო დაზგა“ (ბახია-ოქრუაშვილი 2011: 93). შდრ. **სართავი** „1. რასაც ართავენ; 2. რითაც ართავენ; 3. სადაც ართავენ“ (ქეგლ VI: 783).

გ. კლიმოვი აფხაზური **ა-ძამ** / **ა-ძემ** „სადგისი“ (ჯანაშია 1954: 374, 378) ფორმის შესატყვისად მიიჩნევს ქართულ **ძეძე**-ს (კლიმოვი 1971: 229). ა. შაგიროვი მიიჩნევს, რომ აფხაზური ფორმის შესატყვისია ადიღური **დგდ** / **დგდგ** „სადგისი“ (შაგიროვი 1977: 154). მ. ჩუხუა კი უკავშირებს ქართ. **ძაძა**, ზან. **ძონძი**, სვან. **ძაძრა** „ტომარა“ ფორმებს (ჩუხუა 2007: 43). საგულისხმოა, რომ მეგრული **ძანძა** „კანაფისა და სელის ქსოვილია“ (ბეზარაშვილი 1979: 124), **ძანძუა** კი „ძენძვა“ (ქაჯაია 2002-ა: 374).

ამავე სემანტიკურ ჯგუფში ვაერთიანებთ **თარაზო**-ს, რომელიც ქეგლ-ის მიხედვით „სიბრტყის ან ხაზის ჰორიზინტალურად გასამართავი ხელსაწყო“ (ქეგლ IV: 339) და მშენებლობის ლექსიკონისთვის არის ბუნებრივი, მაგრამ სავლელე მასალების მიხედვით იგი ასევე



გამოიყენებოდა კერვისას. სპარსული წარმოშობის **tarāzū / tarāzo**, რომლის მნიშვნელობია: 1. თარაზო, 2. დონე, 3. კატეგორია (ბართაია 2010: 58), ფართოდაა გავრცელებული კავკასიურ ენებში: გვხვდება სხვა კავკასიურ ენებშიც: **თერეზ**, **თერეზარ** (ლეზგ.), **თერზა** (ჩეჩნ.), **თარაზ** (ინგ.) „სასწორი“, **თარზ** (ადიღ.) „სწორად“, „ზუსტად“, **დე-თერეზე** (უზბეკ.) „ზუსტად გაკეთება“ (აბაევი 1979: 266). საინტერესოა, რომ ბზიფურში ამ ტერმინის პარალელურად საკუთრივ აფხაზური **ა-ჯუა** (ბზ.) „id.“ (ბლაჟბა 1964: 203) გამოიყენება.

### დასაგების აღმნიშვნელი სიტყვები

სამოსლის აღმნიშვნელი ლექსიკის სემანტიკურ ჯგუფში განვიხილავთ დასაგების (გადასაფარებელი, საბან-საგებელი, ფარდაგი...) აღმნიშვნელ სიტყვებს, მითუმეტეს, ის ხანდახან ომონიმს წარმოადგენს და სამოსის სახეობასაც აღნიშნავს.

**გვაზანა** მეგრულში „საზამთრო წამოსასხამსაც“ აღნიშნავს და „ლეიბსაც“. ქვეშაგის მნიშვნელობით გვხვდება რაჭულშიც, სადაც **გონაზი** „ქვეშაგები ლეიბია“. მეგრულიდან შეთვისებული **ა-გაზან** აფხაზურში მხოლოდ „ლეიბის“ მნიშვნელობით არის წარმოდგენილი (ბუკია, 2002, 37). ტერმინი შესულია აზაზურშიც: **გაზან** „ლეიბი“ (აბრლ 1967: 129). საგულისხმოა, რომ **ა-გაზან** სიტყვას დიალექტური სინონიმი გააჩნია და ბზიფურში **ა-წართა** ფორმითაა წარმოდგენილი (ბლაჟბა 1964: 204). **ა-გაზან** სიტყვა გვაქვს აფხაზურ კომპოზიტში **ა-გარაგან** „სპეციალური ლეიბი აკვნისათვის“ (შაყრილი 1986: 132), სადაც **ა-გარა** „აკვანს“ აღნიშნავს (იქვე).

**ზეწარი** „ლეიბზე გადასაფარებელი დიდი თეთრი ქსოვილი“ (ქეგლ IV: 146) ქართველურ მიკროსისტემებში ასეა წარმოდგენილი: **ზენწარი** (მეგრ.), **ძეწარ / ზეწარ / ძეწარ / ზეწარ** (სვან.). **ზეწარი** ქართულ სინამდვილეში პირველად „ვისრამიანში“ გვხვდება და ქალის სამოსს, კერძოდ, წამოსასხამს აღნიშნავს. ლეიბზე გადასაფარებელი ქსოვილის მნიშვნელობა გვიან შეიძინა (ჯავახიშვილი 1962: 138). მეგრული

სონორგანვითარებული ფორმისგანაა მიღებული აბჟუური **ა-ზანწარ**, ბზიფურში ამ მნიშვნელობით თურქულიდან ნასესხები **ა-შგრმატ** გვაქვს (ბლაჟბა 1964: 205). თურქული წარმომავლობის **ჩარშატი** / **ჩარჩატი** ლაზურში „ზეწარსაც“ აღნიშნავს და „მუსლიმი ქალის თავწამოსასხამსაც“.

**ორხაო** ქეგლ-ის მიხედვით „ორმხრივ ხაოიანი (საფენი, ნოხი)“ (ქეგლ VI: 71), საბასთან **ორხოვა** ფორმითაა წარმოდგენილი (საბა 1991: 607), მეგრულში გვხვდება ფონეტიკური ვარიანტების სახით: **ორხიოლი** / **ორხუუ** / **ორახუ** / **ორხოვა** / **ორხოა** / **ორხუა** „ხალიჩის“ აღმნიშვნელი აფხაზური **ა-ჟარხაჟ** / **ა-ჟარხალ** (ჯანაშია 1954: 269) მეგრულიდანაა შესული აფხაზურში. ქ. ლომთათიძე და ა. შაგიროვი ქართულიდან ნასესხობად განიხილავენ (ლომთათიძე 1976: 191; შაგიროვი 1989: 87).

სპარსულიდან ნასესხობაა ქართული **ბალიში** (სპ. ბალიშ) „ბუმბულჩაყრილი თავქვეშ დასადები“ (ქეგლ I: 961) და აფხაზური **ა-ბალემ** (აბჟ.) „ბალიში“ (ჯანაშია 1954: 63); ფორმები შეაპირისპირა დ. გულიამ (გულია 2004: 12). სიტყვა ფონეტიკურ-სემანტიკური ვარიანტების სახით ფართოდ არის გავრცელებული ზოგ ენაში: ძველ ინდურში, სომხურში, ოსურში, სლოვენურში, სერბიულში, რუსულში, ძველ პრუსიულში, გოთურში, გერმანულში... (აბაევი 1958: 241). აფხაზურში ქართულიდან ნასესხობას ვარაუდობს პ. ჭარაია (1912: 10). სიტყვის აფხაზურში გავრცელების არეალი (აბჟუური დიალექტი) გვავარაუდებინებს, რომ გამსესხებელი ენობრივი ერთეული მეგრულია (ბუკია 1999: 125).

ასევე ნასესხებია ორსავე ენობრივ სისტემაში, ერთი მხრივ, **მუთაქა** „მატყლით (ბამბით...) გატენილი მოგრძო და მრგვალი თავქვეშ სადები“ (ქეგლ V: 1154), **მუთაქა** / **მურთაქა** / **მურთაგა** (მეგრ.), **მუთაქა** (სვან.) „მუთაქა“ და, მეორე მხრივ, აფხაზური **ა-ჟანთაქ** (ბზ.) „მუთაქა“ (ბლაჟბა 1964: 224), **ა-მართაქ** / **ა-მერთაქ** „მუთაქა“ (შაყრილი 1986: 431, 460). ფორმები შეაპირისპირა დ. გულიამ (გულია 2004: 13). აფხაზურში სესხების შუალედური რგოლი მეგრულია (შაგიროვი 1989: 147).

აქვე განვიხილავთ სამოსის აქსესუარის ნაწილებს:

**ქისა** [არაბ. ქისატ] „1. მომცრო პარკი ფულის ან სხვა წვრილმანი ნივთებისათვის“ (ქეგლ VII: 330), **ქისა** „ქართული არ არის, თალისა ჰქვიან“ (საბა 1991: 376), **ქესა** (მეგრ.) „ქისა“ (ციფშიძე, 1914, 342), **ქესა / ქისა / ქესა** (სვან.) „ქისა“ (საღლიანი 2005: 101) – **ა-ქასა** „ქესა“ (ჯანაშია 1954: 307). გვაქვს სხვა კავკასიურ ენებში: **ქესე** (ხუნძ.) **ქისა** (დარგ., ჩეჩნ., ყაბ.) „ჯიბე“, აქვე განიხილება ოსური **ქესან / ქესან / ქისან** „ქისა“ (აბაევი 1958: 613).

**ქოლგა** „წვიმისა და მზისაგან დასაცავი ხელში დასაჭერი დასაკეცი მოწყობილობა – ჯოხზე მიმაგრებულ ჩხირებზე გადაჭიმული ქსოვილით“ (ქეგლ VII: 341), **ქოლგა** „(ოსმ.) საწვიმარი ან სამზეური“ (ჩუბინაშვილი 1887: 1356), **ქორგა** (მეგრ.) „ქოლგა“ (ციფშიძე 1914: 345), **ქორგა** (სვან.) „id.“ (საღლიანი 2005: 132) – **ა-ქარგა; ა-ჰარგ** „ქოლგა“ (ჯანაშია 1954: 453), **ა-შამსა** (ზზ.) „id.“ (ბლაჟბა 1964: 206); სიტყვა აფხაზურში მეგრულიდანაა შესული (ლომთათიძე 1976: 51), **ა-ქორგა** (აბჟ.) „ქოლგა“ (კასლანძია 2005: 539).

**ჩანთა** „[თურქ. ჩანთა] ტყავის (ქსოვილის...) მომცრო, მხარზე გადასაკიდებელი (ან ხელში დასაჭერი) პარკი სხვადასხვა ნივთების ჩასალაგებლად“ (ქეგლ VIII: 320), **ჩანთა** „სხვათა ენაა, ქართულად ხილინდარი ჰქვიან“ (საბა 1993: 315) – **ა-ჩანთა** „დაწნული ჩანთა“ (შაყრილი 1987: 519); თურქული სიტყვა გვხვდება სხვა ენებშიც: **ჩანთა** (ლეზგ.), **ცანთა / წანთა** (ოს.) „ჩანთა“ (აბაევი 1958: 288).

**ხურჯინი** [სპ. ხურჯინ] (ქეგლ VIII: 1532), **ხურჯინი** „თურქთ(ა) ენაა, ქართულად მახალი ჰქვიან, აბგას – მახალაკი“ (საბა 1993: 435), **ხურჯინი / ხურჯონი / ხუროჯინი / ხურუჯონი** (მეგრ.) „ხურჯინი“ (ციფშიძე 1914: 30; სამუშია 1979: 157) **ხურჯინ / ხურჯუნ** (სვან.) „ხურჯინი“ (თოფურია 2000: 877) – **ა-ხ<sup>0</sup>გრჯენ** „ხურჯინი, აბგა“ (ჯანაშია 1954: 425), **ა-ხ<sup>0</sup>რჯან** „id.“ (კასლანძია 2005-ა: 373). ფორმები შეაპირისპირა დ. გულიამ (გულია 2004: 13). აფხაზურისთვის ამოსავალია

ქართველურიდან შეთვისებული ფორმა. ვ. აბაევი მიუთითებს კავკასიურ ენებში გავრცელებულ სხვა ფორმებსაც: ყაბ. **ხ<sup>0</sup>გრჯენ**, თაბას. **ხურჯ**, ლაკ. **ხხურჯინ**. მათთვის ამოსავალია სპარსული **ხურჯინ** (აბაევი 1989: 217).

ლიტერატურა:

**აბაევი 1958, 1973, 1979** – Историко-этимологический словарь осетинского языка. Т. 1. 2. 3. Москва-Ленинград.

**აბრლ 1967** – Абазинско-русский словарь. Москва

**ბართაია 2010** – ნ. ბართაია, ქართულში შემოსული სპარსული ლექსიკა, თბილისი

**ბჟანია 1962** – Ц. Н. Бжания, Из истории хозяйства абхазов. Этнографические очерки. Сухуми

**ბუკია 1999** – მ. ბუკია, ცხენოსნობისა და მეცხენეობის ლექსიკა ზანურში (მეგრული დიალექტის მიხედვით), სადისერტაციო ნაშრომი ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად, თბილისი

**ბუკია 2002** – მ. ბუკია, მწყემსის სამოსისა და აღჭურვილობის აღმნიშვნელი ტერმინები მეგრულში. საენათმეცნიერო ძიებანი. ტ. XIII, თბილისი

**ბლაჯბა 1964** – Х. С. Бгажба, Бзыбский диалект абхазского языка, Тбилиси

**გენკო 1998** – Генко Н. А. Абхазско- русский словарь, Сухуми

**გვანცელაძე 1996** – თ. გვანცელაძე, ქართველური სუბსტრატის საკითხისათვის აფხაზურ ენაში ქრისტიანული საკულტო ლექსიკის მიხედვით, ქართველური მემკვიდრეობა, I, ქუთაისი

**გვანცელაძე 1997** – თ. გვანცელაძე, აფხაზეთის ისტორიოგრაფიის ლინგვისტური საფუძვლები. დისერტაცია ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბილისი

**გულია 2004** – დ. გულია, ქართულ-მეგრულ-აფხაზური ლექსიკონი, „მახარია“, 2004, # 1, თბილისი

- თოფურია 2000** – ვ. თოფურია, მ. ქალდანი, სვანური ლექსიკონი, თბილისი
- კასლანძია 2005, 2005-ა** – В. А. Касландзия, Абхазско- русский словарь, т. I, II, Сухуми
- კვარჭია 1981** – В. Е. Кварчия. Животноводческая лексика в абхазском языке, Сухуми
- კილბა 1983** – Э. Килба, Особенности речи батумских абхазов, Тбилиси
- კლიმოვი 1971** – Г. А. Климов, Кавказские этимологии, Этимология-1968, Москва
- კლიმოვი 1986** – Г. А. Климов, Введение в кавказское языкознание, Москва
- ლომთათიძე 1976** – ქ. ლომთათიძე, აფხაზური და აბაზური ენების ისტორიულ \_ შედარებითი ანალიზი, I, ფონოლოგიური სისტემა და ფონეტიკური პროცესები, თბილისი
- მაგაზანიკი 1945** – Д. А. Магазаник. Турецко-русский словарь. Москва
- მალია 1982** – Е. М. Малиа, Л. Х. Акаба, Одежда и жилище абхазов, Тбилиси
- მარი 1910** – Н. Я. Марр. Грамматика чанского (лазского) языка с хрестоматией и словарем. С.-Пб.
- რალ** – Русско-абхазский словарь, гл. ред. Х. С. Бражба, Сухуми
- საბა 1991-1993** – სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. I, II, თბილისი
- უსლარი 1887** – П. К. Услар. Этнография Кавказа. Языкознание. Абхазский язык. Тифлис
- ქეგლ** – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, თბილისი, 1955-1964
- ყიფშიძე 1914** – И. А. Кипшидзе, Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем. С-ПБ
- შაგიროვი 1989** – А. К. Шагиров, Заимствованная лексика абхазско-адыгских языков. Москва
- შაყრილი, 1986, 1987** – К. С. Шакрыл, В. Х. Конджария, Фловарь абхазского языка, т. I, 2. Сухуми
- შენგელია 2006** – ე. შენგელია, სამოსელთან დაკავშირებული ძირითადი ლექსიკა მეგრულ-ლაზურში, საენათმეცნიერო ძიებანი, XXII, თბილისი

**ჩუხუა 2000-2003** – მ. ჩუხუა, ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი, თბილისი

**ჩუხუა 2007** – მ. ჩუხუა, ამოსავალ სისინა სიბილანტთა რეფლექსაციისათვის ქართველურ და აფხაზურ-ადიღურ ენებში, არნ. ჩიქობავას სახ. ენათმეცნიერების ინსტიტუტის 66-ე სამეცნიერო სესიის მასალები, თბილისი

**ჭანტურია 1996** – აკ. ჭანტურია, მასალები მეგრულ-ქართული ეთნოგრაფიული ლექსიკონისათვის, თსუ შრომები, ტ. 321, თბილისი

**ჭარაია 1912** – П. Чарая, Об отношении абхазского языка к яфетическим, МЯЯ, IV, С.-Пб

**ჭარაია 1997** – პ. ჭარაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი

**ჯავახიშვილი 1962** – მასალები ქართველი ერის მატერიალური კულტურის ისტორიისათვის, III-IV, თბილისი

**ჯავახიშვილი 1983** – მასალები საქართველოს შინამრეწველობისა და წვრილი ხელოსნობის ისტორიისათვის. ი. ჯავახიშვილის საერთო რედაქციით. ტ. III. ნაწ. 1. ტანისამოსი. თბილისი

**ჯანაშია 1954** – ბ. ჯანაშია, აფხაზურ-ქართული ლექსიკონი, თბილისი

იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. 40, თბილისი, 2012, გვ. 27-40

Ibero-Caucasian Linguistics, Vol. XL, Tbilisi, 2012, p. 27-40